

دانشگاه پیام نور

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مرکز تهران جنوب

پایان نامه برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران دوره اسلامی

گروه تاریخ

عنوان پایان نامه:

بررسی علل، روند و نتایج اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۱۳۵۷

میشم غلامپور

استاد راهنما:

دکتر علیرضا علی صوفی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا ملایی توانی

دی ۱۳۹۲

تقدیم به

پدر و مادرم

به خاطر همه مهربانی‌هایشان

سپاس بی‌پایان خدای مهربان را که نظر عنایتش همیشه بر زندگی‌ام جاریست

قدردانی فراوان از استادانم دکتر علیرضا علی‌صوفی و دکتر علیرضا ملایی‌توانی که از راهنمایی‌های ایشان در نگارش این اثر سود بردم

و از خانواده‌ام که بدون همراهی بی‌منت آنها این پژوهش به سرانجام نمی‌رسید

و همچنین از مدیریت و مجموعه کارکنان کتابخانه مجلس شورای اسلامی به خاطر کمک‌ها و محبت‌هایشان در زمان پژوهش و نگارش این اثر.

چکیده

روزنامه‌های پرشمارگان ایران در آخرین سال سلطنت رژیم پهلوی دو بار دست به اعتصاب سراسری زدند؛ یک بار به صورت کوتاه‌مدت از ۱۹ تا ۲۳ مهر ماه در دوره نخست‌وزیری جعفر شریف‌امامی و بار دیگر به شکل بلندمدت از ۱۵ آبان تا ۱۶ دی ماه همزمان با نخست‌وزیری غلامرضا ازهاری. دلیل یا بهانه شروع اعتصاب نخست، حضور نیروهای نظامی بدون هماهنگی دولت در تحریریه اطلاعات و کیهان و دخالت آنها در جریان انتشار این نشریات و اعتصاب دوم، اشغال اطلاعات، کیهان و آیندگان و دستگیری و تحت تعقیب قرار گرفتن برخی از روزنامه‌نگاران بود.

این پژوهش با تکیه بر منابع دست اول به ویژه حجم گسترده‌ای از نشریات، بولتن‌ها و خبرنامه‌های رسمی و غیررسمی آن زمان، به دنبال بررسی چرایی و چگونگی این اعتصاب‌ها و همین‌طور ارتباط آنها با اعتراض‌ها و اعتصاب‌های سال ۱۳۵۷ش. و نتایج حاصل از آنها است.

اصحاب مطبوعات که تا سال ۱۳۵۷ش. با وجود کشمکش همیشگی با حکومت، اقدام به اعتصابی یکپارچه و تاثیرگذار و با یک رهبری واحد (سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات) نکرده بودند، در جریان اعتصاب‌ها و دیگر حرکت‌های اعتراضی آن سال دست به اعتصاب زدند. در واقع اعتصاب، حاصل زخم کهنه‌ای بود که در نیمه دوم سال ۱۳۵۷ش. فرصت سر باز کردن پیدا کرد. هر دو اعتصاب مطبوعات در آن سال با واکنش مثبت عموم مردم و گروه‌ها و شخصیت‌های مختلف روبرو گردید. پس از پایان این اعتصاب‌ها مطبوعات از یک طرف از آزادی نسبی بیشتری برخوردار و از طرف دیگر خواه ناخواه با حرکت‌های انقلابی مردم همراه‌تر شدند. در نتیجه در جریان اطلاع‌رسانی در آن روزهای سرنوشت‌ساز نقش بیش‌تری بازی کردند.

کلیدواژه‌ها: مطبوعات، اعتصاب، انقلاب اسلامی، سانسور، امنیت، آزادی

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات	۴
۱- بیان مساله	۵
۱-۲ سوالات پژوهش	۶
۱-۳ فرضیه‌های پژوهش	۶
۱-۴ پیشینه پژوهش	۷
۱-۵ اهداف پژوهش	۸
۱-۶ روش انجام پژوهش	۸
۱-۶-۱ ابزار گردآوری اطلاعات	۸
۱-۶-۲ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها	۹
۱-۶-۳ قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی، موضوعی)	۹
۱-۷ جنبه نوآوری پژوهش	۹
۱-۸ ارزیابی منابع	۹
فصل دوم: بسترهای شکل‌گیری اعتصاب‌های مطبوعات	۱۲
۱-۲ وضعیت مطبوعات در دوره پهلوی دوم	۱۳
۲-۲ شکل‌گیری سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات	۲۰

۲۳۳-۲ اعتصاب‌های سال ۱۳۵۷ش
۲۸ فصل سوم: علل، روند و نتایج اعتصاب کوچک
۲۹ ۳-۱ شکل‌گیری اعتصاب کوچک
۳۷ ۳-۲ روند و سرانجام اعتصاب کوچک
۴۰ ۳-۳ واکنش‌ها
۴۱ ۳-۳-۱ واکنش مطبوعات
۴۱ ۳-۳-۱-۱ اطلاعات
۴۵ ۳-۳-۱-۲ کیهان
۴۸ ۳-۳-۱-۳ آیندگان
۵۱ ۳-۳-۱-۴ سایر مطبوعات
۵۶ ۳-۳-۲ واکنش‌های خارج از مطبوعات
۵۹ ۳-۳-۳ ارزیابی واکنش‌ها
۶۱ ۳-۴ نتایج اعتصاب
۶۱ ۳-۴-۱ آزادی نسبی و موقتی
۶۳ ۳-۴-۲ همراهی مطبوعات با مردم
۶۵ ۳-۴-۳ همراهی مردم با مطبوعات
۶۶ ۳-۵ ارزیابی
۶۸ فصل چهارم: علل، روند و نتایج اعتصاب بزرگ
۶۹ ۴-۱ شکل‌گیری اعتصاب بزرگ

- ۷۲ ۲-۴ روند و سرانجام اعتصاب بزرگ
- ۷۷ ۳-۴ واکنش‌ها
- ۷۷ ۱-۳-۴ واکنش مطبوعات
- ۹۸ ۲-۳-۴ واکنش‌های خارج از مطبوعات
- ۹۸ ۱-۲-۳-۴ امام خمینی
- ۹۹ ۲-۲-۳-۴ نمایندگان مجلس شورای ملی
- ۱۰۲ ۳-۲-۳-۴ سایر شخصیت‌ها و گروه‌ها
- ۱۰۵ ۳-۳-۴ ارزیابی واکنش‌ها
- ۱۰۶ ۴-۴ نتایج اعتصاب
- ۱۰۶ ۱-۴-۴ شکل‌گیری و تقویت سایر ابزارهای اطلاع‌رسانی
- ۱۰۹ ۲-۴-۴ صف‌بندی روزنامه‌نگاران در برابر یکدیگر
- ۱۱۱ ۳-۴-۴ شمارگان‌های استثنایی
- ۱۱۲ ۴-۴-۴ بهبود کیفیت اطلاع‌رسانی
- ۱۱۳ ۵-۴-۴ ارزیابی
- ۱۱۵ نتیجه‌گیری
- ۱۱۷ پیوست‌ها
- ۱۴۹ کتابنامه
- ۱۶۴ چکیده انگلیسی

مقدمه

در ماه‌های پایانی عمر رژیم پهلوی وقایع تعیین‌کننده‌ای در کشور رخ داد که پژوهش درباره هر یک از آنها ما را در شناخت هر چه بهتر آن برهه زمانی سرنوشت‌ساز یاری می‌رساند. اعتصاب‌های اصحاب مطبوعات در پاییز و زمستان سال ۱۳۵۷ش. نمونه‌ای از این دست وقایع و موضوعی است که با وجود اهمیت، تا به حال پژوهش تاریخی جدی و همه‌جانبه‌ای درباره آن انجام نشده است. پژوهش در این زمینه از اوضاع و احوال سیاسی- اجتماعی ایران و نقش و جایگاه مطبوعات و مطبوعاتی‌ها در واپسین سال‌های دوره پهلوی دوم و همین‌طور ارتباط این دو با هم، فهم بهتری به ما می‌دهد.

این مساله در کنار علاقه و پیشینه مطالعاتی، نگارنده را به سمت «بررسی علل، روند و نتایج اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۱۳۵۷ش.» سوق داد. در این پژوهش تلاش شده تا با بهره‌گیری از منابع دست اول مثل حجم انبوهی از نشریات رسمی، غیررسمی و محرمانه و بولتن‌های آن زمان، اسناد مرتبط و موجود در آرشیو مراکز مختلف، مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، نوشته‌ها و مصاحبه‌های جمعی از شاخص‌ترین روزنامه‌نگاران آن زمان در نشریات دهه‌های بعد و سایت‌های معتبر، در حد توان، پژوهشی درخور ارائه گردد.

در این زمینه البته مشکلات متعددی در سر راه وجود داشت. یک نمونه از این مشکلات، نبود فهرستی جامع و کامل از نشریات منتشر شده در سال ۱۳۵۷ش. بود. این مشکل سبب شد تا شناسایی بخش قابل توجهی از نشریات آن سال به کاری وقت‌گیر تبدیل شود که نیاز به صبر و حوصله داشت. مشکل دیگر پیدا کردن آرشیوی کامل از دهه‌ها عنوان نشریه سال ۱۳۵۷ش. بود که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند. مراکزی که از یک طرف آرشیوی غنی از مطبوعات آن سال و از طرف دیگر سرویس‌دهی

مناسبی هم از این آرشیوها داشته باشند، بسیار محدود هستند. در نتیجه گاهی حتی وجود یک شماره ناقصی در آرشیو یکی از نشریات، نگارنده را به مرکزی دیگر می‌کشاند تا مبادا چیزی از قلم بیافتد. در اینجا جا دارد تقدیری ویژه از مجموعه کتابخانه مجلس شورای اسلامی داشته باشم که اگر امکانات و خدمات آنجا در بخش نشریات (و البته دیگر بخش‌ها) نبود، این پژوهش به ثمر نمی‌رسید.

در حوزه اسناد هم همین مشکل نشریات شاید حتی به شکلی حادثر وجود داشت. از طرفی به خاطر بکر بودن موضوع، حتی در کتاب‌ها هم به جز یکی- دو مورد، مطلب چشم‌گیری موجود نبود و این خود مشکلات را مضاعف می‌کرد. در نهایت با وجود چنین مشکلات و همین‌طور پیچیدگی‌هایی که این پژوهش داشت، تلاش شد تا نتیجه کار راضی‌کننده از آب دربیاید.

نتیجه این پژوهش در چهار فصل تدوین شده است. در فصل نخست با عنوان «کلیات» مواردی مثل بیان مساله و سوالات، فرضیه‌ها، پیشینه، اهداف، کاربردها، روش و جنبه نوآوری پژوهش و همین‌طور ارزیابی منابع، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در فصل دوم تلاش شده به بررسی بسترهایی پرداخته شود که در شکل‌گیری و عملی شدن اعتصاب‌ها نقش داشته‌اند. از نگاه نگارنده دو اعتصاب سال ۵۷ و نسبت مطبوعات و حکومت در آن سال را باید در ادامه و به عنوان جزئی از اوضاع مطبوعات در دوره پهلوی دوم به شمار آوریم و در آن بستر به بررسی آن پردازیم. بسیاری از کنش‌ها و واکنش‌هایی که در جریان اعتصاب‌های سال ۱۳۵۷ ش. شکل گرفت، ریشه در سال‌های پیش داشته‌اند. به همین جهت در فصل دوم، مبحثی با عنوان «وضعیت مطبوعات در دوره پهلوی دوم» به عنوان یکی از بسترهای شکل‌گیری اعتصاب‌ها در نظر گرفته شده است.

اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۵۷ با نقش‌آفرینی و رهبری دیرپاترین تشکل مطبوعاتی ایران یعنی سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات شکل گرفتند؛ با این وصف بررسی اعتصاب‌ها بدون شناخت سندیکا ممکن نیست و در نتیجه از «شکل‌گیری سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات» نیز به عنوان یکی دیگر از بسترها در فصل دوم یاد شده است. در کنار اینها البته این دو حرکت بی‌سابقه

اصحاب مطبوعات در سال ۵۷ را باید معلول شرایط و فضای مبارزاتی و به خصوص اعتصاب‌های دیگر ارگان‌ها در آن سال تلقی کنیم. به این ترتیب در فصل دوم، به بررسی «اعتصاب‌های سال ۱۳۵۷ ش.» به عنوان بستر دیگری که در شکل‌گیری اعتصاب‌های خانواده مطبوعات نقش داشتند، نیز پرداخته شده است.

فصل سوم این پژوهش به بررسی همه‌جانبه‌ای از اعتصاب نخست مطبوعات اختصاص دارد؛ اعتصابی که در این پژوهش (به دلیل طول مدت کوتاه آن که تنها ۴ روز بود) از آن با عنوان «اعتصاب کوچک» یاد می‌شود. در این فصل ابتدا مروری بر واکنش‌های دیگری (به جز اعتصاب‌ها) شده که اهالی مطبوعات در مقابل فشارهای رژیم در سال‌های ۵۷-۱۳۵۶ داشته‌اند و سپس چرایی و چگونگی شکل‌گیری، روند و سرانجام اعتصاب کوچک مورد بررسی قرار گرفته است. نحوه واکنش مطبوعات و همین‌طور شخصیت‌ها و گروه‌های غیر مطبوعاتی به این اعتصاب و در نهایت مرور نتایج حاصل از آن، دیگر مطالب این فصل را شامل می‌شود.

سرانجام در فصل چهارم که آخرین فصل از این پژوهش به حساب می‌آید، با تقسیم‌بندی مشابه فصل سوم، به بررسی علل، روند و نتایج اعتصاب بزرگ (دو ماهه) مطبوعات که پیچیدگی‌های بیشتری از اعتصاب کوچک داشت، پرداخته شده است.

در مجموع گرچه در این پژوهش تلاش شده تا کاری درخور ارائه گردد اما باید آن را تنها یک شروع برای پژوهش‌های موشکافانه‌تر در این حوزه تلقی کنیم.

فصل اول

کلمات

۱- بیان مساله

سال ۱۳۵۷ش.، سال اوج‌گیری مبارزات و تظاهرات مردمی ضد حکومت پهلوی بود. پس از واقعه ۱۷ شهریور قشرها و صنف‌های مختلف مردم با تکیه بر بستر فراهم شده در مقابله با رژیم پهلوی دست به اعتصاب‌های متعددی زدند. در این میان صنف روزنامه‌نگاران و در مجموع، همه اصحاب مطبوعات (اعم از روزنامه‌نگاران، کارگران فنی و کارمندان اداری) نیز در دو مقطع زمانی نزدیک به هم در جهت مقابله با فشار سانسور و تقاضای آزادی و امنیت روزنامه‌نگاران و در راه همراهی با نهضت مردمی، اقدام به اعتصاب کردند: نخست، اعتصابی ۴ روزه در ۱۹ تا ۲۳ مهر ماه سال ۱۳۵۷ش. در زمان دولت جعفر شریف‌امامی و دوم، اعتصابی بزرگ (۶۱ روزه) در ۱۵ آبان تا ۱۶ دی ماه همان سال همزمان با حضور دولت نظامی غلامرضا ازهاری در راس قدرت.

چرایی شکل‌گیری، ادامه و خاتمه یافتن این اعتصاب‌ها از موضوع‌های پیچیده‌ای است که خلاء پژوهشی بزرگی درباره آن هم در حوزه تاریخ انقلاب اسلامی و هم در حوزه تاریخ مطبوعات، وجود دارد زیرا تاکنون هیچ پژوهش جدی در این زمینه صورت نگرفته و به ابهام‌های موجود در خصوص علل اصلی این اعتصاب‌ها و نیز اجتناب‌پذیر یا ناپذیر بودن آن‌ها و همچنین عوامل تاثیرگذار در تداوم آن‌ها پاسخی قانع‌کننده داده نشده است. در نتیجه، آثار و نتایج حاصل از این اعتصاب‌ها در زمان وقوع آن‌ها همچنان ناشناخته باقی مانده است.

با توجه به این موارد، مساله اصلی این پژوهش بررسی چرایی و چگونگی بروز اعتصاب‌های مطبوعاتی در سال ۱۳۵۷ش. و تبیین علل، روند و نتایج حاصل از آن‌ها قرار داده شد؛ پژوهشی که می‌تواند ما را در شناخت هر چه بیشتر بخشی مهم از تاریخ معاصر ایران و نقش و جایگاه مطبوعات در آن مقطع حساس یاری رساند.

۱- ۲ سوالات پژوهش

با توجه به آنچه گفته شد سوال اصلی این پژوهش به شرح زیر است:

چرا اصحاب مطبوعات در سال ۱۳۵۷ ش. دست به اعتصاب زدند؟

از این پرسش اصلی می توان پرسش های فرعی متعددی استخراج کرد که این پژوهش در صدد پاسخ گوئی به آنها نیز هست:

- اعتصاب مطبوعات چه تاثیری از اعتراض و اعتصاب های سال ۵۷ گرفت و چه تاثیری بر روند مبارزات انقلابی ملت ایران داشت؟
- واکنش دولت، مجلس و مردم در برابر اعتصاب مطبوعات چه بود؟
- چرا برخی مطبوعات به اعتصاب نپیوستند و به مخالفت با آن پرداختند؟
- در دوره اعتصاب بزرگ، اطلاع رسانی درباره مبارزات و... از چه راه هایی صورت می گرفت؟

۱- ۳ فرضیه های پژوهش

- اعتصاب های دوگانه مطبوعات در سال ۱۳۵۷ ش.، به دلیل اعتراض گروهی علیه سانسور و عدم امنیت و آزادی اصحاب مطبوعات شکل گرفت.
- اعتصاب بزرگ (۶۱ روزه) در اعتراض به روی کار آمدن دولتی نظامی و سلب دوباره آزادی مطبوعات تحقق پیدا کرد.

- اعتصاب‌های اصحاب مطبوعات تحت تاثیر حرکت‌های انقلابی مردمی و اعتصاب‌های ارگان‌های مختلف در پاییز ۱۳۵۷ش. عملی شد.

۱- ۴ پیشینه پژوهش

سوابق پژوهشی درباره موضوع اعتصاب مطبوعات در سال ۱۳۵۷ش. چندان غنی نیست. چنان‌که تاکنون هیچ اثر مستقلی در قالب کتاب یا پایان‌نامه در این موضوع به نگارش در نیامده است و تنها در برخی از پژوهش‌هایی که به دوره سقوط پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی پرداخته‌اند، کم و بیش اشاره‌ای به آن شده است.

بیشتر تکاپوهای صورت گرفته در این حوزه، انتشار یک رشته مقاله‌های مطبوعاتی توسط کسانی است که خودشان در آن زمان روزنامه‌نگار و با موضوع اعتصاب مطبوعات درگیر بودند؛ مثل مقاله‌های آقایان مهدی بهشتی‌پور (مطبوعات ایران در دوره پهلوی)، محمد حیدری (بررسی ساختار بیرونی و درونی اعتصاب مطبوعات)، منصور تاراجی (از روزهای نوفل‌لوشاتو تا اعتصاب مطبوعات)، محمد بلوری (اعتصاب اول مطبوعات) و... که در آنها ضمن بازتاب خاطره‌های این افراد، یک ارزیابی اجمالی از این رخداد هم صورت گرفته است.

هرچند در این مقاله‌ها تلاش شده است تا به پاره‌ای از ابهام‌ها و پرسش‌های مطرح شده در این پژوهش، پاسخ داده شود اما این پاسخ‌ها به هیچ وجه کافی نیستند و این آثار تنها به عنوان یکی از منابع این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند. به این ترتیب در پژوهش حاضر تلاش شده ضمن گردآوری داده‌های تاریخی به ارزیابی دیدگاه‌های متفاوت و مرتبط با اعتصاب پرداخته و سپس با روشی علمی در جهت کشف حقیقت ماجرا و بررسی جنبه‌های مختلف اعتصاب گام برداشته شود.

۱- ۵ اهداف پژوهش

این پژوهش درصدد بررسی علل، روند و پیامدهای مختلف اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۱۳۵۷ ش. و رابطه آنها با فضای مبارزاتی آن سال است. به همین دلیل تلاش شده تا جایگاه، نقش و نفوذ مطبوعات در دوره مبارزات انقلابی و همچنین فضای اطلاع‌رسانی آن دوره پر شتاب ترسیم شود تا به سهم خود گامی در جهت شناسایی و شناساندن و درک کامل‌تر بخشی از تاریخ معاصر ایران برداشته و قسمتی از خلاءهای پژوهشی این حوزه را نیز پر کند.

۱- ۶ روش انجام پژوهش

۱- ۶- ۱ روش و ابزار گردآوری اطلاعات

برای تهیه این پژوهش از ترکیبی از روش‌های گردآوری داده‌ها استفاده شده است. از یک طرف از روش کتابخانه‌ای بهره گرفته شده و ضمن استفاده از کتاب‌های مختلف مرتبط با موضوع در حوزه تاریخ معاصر و تاریخ مطبوعات، حجم گسترده‌ای از روزنامه‌ها و مجلات آن زمان هم بررسی شده است که خود دارای مقاله‌ها و گزارش‌های متعددی درباره آن اعتصاب‌ها هستند. از طرف دیگر این پژوهش نیازمند استفاده از داده‌های اسنادی بود و بولتن‌ها و بیانیه‌های اعتصاب‌گران، بیانیه گروه‌های حامی اعتصاب، گزارش‌های ساواک درباره اعتصاب و اعتصاب‌گران مطبوعات و... بخشی از اسناد و در شمار مهم‌ترین منابع این پژوهش بودند که با مراجعه به مراکزی مثل مرکز اسناد انقلاب اسلامی، موسسه مطالعات تاریخ معاصر و همین‌طور کتاب‌های اسنادمحور برای تهیه آنها اقدام شد.

۱-۶-۲ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

با توجه به ماهیت موضوع، روش پژوهش در این موضوع، روش توصیفی-تبیینی بوده است. یعنی از یک طرف به توصیف روشن چگونگی اعتصاب‌های مطبوعات و از طرف دیگر به تبیین آنها و اهمیت‌شان پرداخته شده است.

۱-۶-۳ قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی، موضوعی)

با توجه به اینکه اعتصاب‌های سال ۱۳۵۷ش. نخست در کابینه جعفر شریف‌امامی و بعد در کابینه دولت نظامی غلامرضا ازهاری اتفاق افتاد، قلمرو موضوعی این تحقیق، مساله اعتصاب مطبوعات، قلمرو مکانی آن محدوده کشور ایران و قلمرو زمانی آن هم فاصله روزهای ۱۹ مهر تا ۱۶ دی ماه سال ۱۳۵۷ش. را دربرمی‌گیرد.

۱-۷ جنبه نوآوری پژوهش

با توجه به فقر ادبیات پژوهشی در موضوع اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۱۳۵۷ش. و ابهام‌ها و ناگفته‌های فراوان این حوزه، احساس می‌شود این پژوهش، کاری تازه است که در آن تلاش شده گامی در جهت تدوین تاریخ مطبوعات ایران و تبیین پیوند آن با پدیده انقلاب اسلامی برداشته شود.

۱-۸ ارزیابی منابع

در حوزه موضوع پژوهش حاضر، کمبود آثار در قالب‌هایی مثل کتاب و پایان‌نامه به شدت احساس می‌شود. تا به حال چه به صورت کتاب و چه به صورت پایان‌نامه هیچ اثری که به طور خاص به موضوع

اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۱۳۵۷ش. پردازد، به نگارش درنیامده است. حتی به طور ضمنی در کتاب‌های حوزه‌های مرتبط مثل تاریخ مطبوعات و تاریخ انقلاب اسلامی هم چندان این موضوع مورد توجه قرار نگرفته است. به همین دلیل بیشترین حجم کتاب‌هایی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند مربوط به فصل «بسترهای شکل‌گیری اعتصاب‌های مطبوعات» هستند و در دو فصل دیگر که به بررسی اعتصاب‌ها پرداخته، از کتاب‌ها به نسبت، کمتر استفاده شده است. البته یکی از دلایل انتخاب چنین موضوعی برای این پژوهش هم همین مساله یعنی احساس خلاء پژوهشی در این حوزه بوده است.

در میان کتاب‌های معدودی که در آنها به موضوع اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۵۷ اشاره شده، کتاب «قلم و سیاست» اثر محمدعلی سفری به شکلی مفصل‌تر از بقیه آثار به این اعتصاب‌ها پرداخته است. سفری که خودش در زمان اعتصاب‌ها دبیر وقت سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات بود، در مجلدات سوم و چهارم کتابش به شرح کم و کیف هر دو اعتصاب پرداخته است. از آنجا که او خودش در بطن حوادث قرار داشت و یکی از اصلی‌ترین نقش‌ها در جریان اعتصاب‌ها به گردن وی بود، بدون تردید آراء او در این زمینه دارای اهمیت است.

در زمینه اعتصاب‌ها در قالب مقاله اوضاع قدری بهتر است. تعدادی از روزنامه‌نگاران آن زمان بعدها در قالب مصاحبه یا یادداشت و مقاله از دیده‌ها و شنیده‌هایشان درباره اعتصاب‌ها گفته و نوشته‌اند؛ چنان‌که در «پیشینه پژوهش» اشاره شد مانند مقالات مهدی بهشتی‌پور، محمد حیدری و... این آثار که به طور طبیعی در آنها اختلاف‌نظرهایی وجود دارد در مجموع می‌توانند به عنوان یکی از منابع پژوهشی این حوزه به شمار بیایند. اهمیت این آثار به دلیل حضور مولفان آنها در جریان وقایع مربوط به اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۵۷ است. البته روشن است که این نوع منابع را باید با احتیاط و با در نظر گرفتن معایبی که راویان آنها در معرض آن قرار دارند مثل کتمان حقیقت به دلایل شخصی، نقص در روایت به خاطر یاری نکردن حافظه، غرض‌ورزی نسبت به دیگران، تلاش در جهت تطهیر خود و... بررسی کرد.

اما یکی از بهترین و مهم‌ترین منابع درباره موضوع این پژوهش، روزنامه‌ها و مجلات زمان وقوع اعتصاب‌ها هستند. مطبوعات به عنوان یکی از ابزارهای اطلاع‌رسانی در آن زمان، در جریان اعتصاب‌ها در قالب خبر، گزارش، یادداشت، مقاله و حتی عکس و کاریکاتور به طور مفصل به کم و کیف اعتصاب‌ها پرداخته‌اند. آنها به دلیل اینکه از یک طرف، خودشان در اعتصاب‌ها نقش اصلی را بازی می‌کردند و از طرف دیگر مطالبشان به شکل بلافصل و در کوران اعتصاب‌ها نوشته شده، برای این پژوهش منبع بسیار قابل تاملی هستند. همچنین با توجه به اینکه به خصوص در جریان اعتصاب دوم، برخی مطبوعات موافق و برخی مخالف اعتصاب‌ها بودند، جنگ قلمی بین آنها موجب مطرح شدن زوایای مختلفی در رابطه با مطبوعات آن زمان شد؛ در نتیجه پژوهشگری که به مطالعه این مطالب می‌پردازد، با دیدگاه‌های متنوعی درباره اعتصاب‌ها روبرو است و این خود بستری برای موشکافی بیشتر در این زمینه فراهم می‌کند.

در کنار این منابع، اسناد هم البته جایگاه خاص خود را دارند. در این پژوهش هم از اسنادی که در قالب کتاب به چاپ رسیده‌اند و هم از اسناد موجود و البته قابل دسترس در آرشیو مراکز مختلف بهره گرفته شده است. اسناد مختلفی که برای این پژوهش گردآوری شده‌اند، به دلیل اینکه در بطن اتفاقات آن زمان تهیه شده‌اند، منبع ارزشمندی به حساب می‌آیند. به ویژه گزارش‌های محرمانه سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) که شامل اطلاعاتی رسمی اما محرمانه هستند.

به جز اینها باید از منابعی مثل مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی هم یاد کرد. مجلس با همه انتقاداتی که نسبت به عملکردش در سال ۱۳۵۷ش. می‌شود، محلی برای تضارب آرای نمایندگان موافق و مخالف آزادی مطبوعات بود و در نتیجه نطق‌ها و عملکرد برخی نمایندگان در آن زمان می‌توانند در کامل‌تر کردن درک ما از زیر و بم اعتصاب‌های مطبوعات در سال ۵۷ سهمیم باشند.

فصل دوم

بسترهای شکل‌گیری اعصاب‌های مطبوعات